

Анотація

Статья посвящена анализу научных исследований концептов динамики и статики в лингвофилософской науке, исследовано появление и развитие этих концептов, представлено семантическую классификацию глагольных лексем, обозначающих движение.

Ключевые слова: концепт, динамика, статика, глаголы движения.

Summary

Article is devoted the analysis of scientific researches concepts dynamics and a statics in a linguistic science, occurrence and development of these concepts is investigated, presented semantic classification of the verbal lexemes designating movement.

Keywords: concept, dynamics, statics, verbs of motion.

УДК [811.161.2+811.163.1]:821.161.2"8"

Корнієнко С.І.,

кандидат філологічних наук,

Бердянський державний педагогічний університет

СТИЛІСТИЧНА БАГАТОБАРВНІСТЬ СТАРОСЛОВ'ЯНІЗМІВ У РІЗНИХ ЖАНРАХ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ

Старослов'янізми досить активно викривувалися письменниками ХІХ ст. у їх художній творчості. Дослідження стилістичних функцій старослов'янізмів у художній літературі дозволяє окреслити їхній функціональний статус в українській літературній мові періоду її формування й активного розвитку.

Як специфічний різновид запозичень старослов'янська лексика набула ряду особливих функцій, пов'язаних не лише з семантикою кожного окремого слова, а й з її стилістичним призначенням. "Стилістика ж, – як зазначає Л.І. Мацько, – виділяє в лексичному складі мови ту частину, яка за протиставленням до нейтральних слів набуває стилістичної значимості. Завдяки останньому старослов'янізми через свої фонетичні та морфологічні ознаки зберігають асоціативні зв'язки зі своєю системою високого, урочистого стилю (колориту) мовлення або зниженого, просторічного; мейоративної чи пейоративної оцінки; позитивних чи негативних емоцій тощо" [100, 37]. Вивчення стилістичних можливостей старослов'янських запозичень передбачає з'ясування особливостей їхнього використання.

Найдавніші запозичення в українській мові завжди викликали і викликають інтерес у лінгвістів. Тема лексичних старослов'янізмів, вживаних у художніх творах ХІХ ст. є особливо цікавою, оскільки ця доба знаменує формування нової української літератури і нової української літературної мови, що й зумовлює **актуальність** даного дослідження. Потреба в ньому спричинена також і тим, що вживання старослов'янізмів тісно пов'язане з духовною культурою народу. Саме тому на сьогодні зростає зацікавлення цією групою слів як у лінгвістичному, так і в історичному та культурологічному аспектах.

Мета роботи – схарактеризувати стилістичний аспект лексичних старослов'янізмів в українській літературній мові ХІХ ст. на матеріалі творів провідних письменників цього періоду.

Поставлена мета передбачає вирішення таких завдань:

- схарактеризувати особливості стилістичного використання старослов'янських лексем у текстах художньої літератури XIX ст.;
- визначити роль старослов'янізмів у формуванні лексичного складу і розширенні стилістичних можливостей художньої мови.

Досить часто старослов'янські лексеми використовувалися письменниками XIX ст. у їх художній творчості. Як специфічний різновид запозичень старослов'янська лексика претендує на цілу низку особливих функцій, які пов'язані не лише з семантикою кожного окремого слова, а й призначенням самої старослов'янської мови.

Так, старослов'янізми-канцеляризми служили як прийом правдивого змалювання представників певного класу людей, далеких від народу. Є.П. Гребінка у байці “Ведмежий суд” вдається до стилізації під судейник-вердикт для пародіювання канцелярської мови і надання сатиричного звучання вживанню прислівника-старослов'янізма *понеже*: “[судді] приказали записать: *Понеже* віл признався попеластий, Що він їв сіно, сіль, овес ... так за такі гріхи його четвертувать...” (Греб., с. 46).

Реалістично відображаючи різні сторони життя тогочасного суспільства, Г.Ф. Квітка-Основ'яненко добирає для своїх творів відповідні мовні засоби, завдяки чому його творчість відіграє визначну роль у процесі формування й розвитку української літературної мови. Поряд із живою українською мовою письменник досить широко використовує у своїх творах елементи церковнослов'янської мови. Вживання ним старослов'янізмів повністю відповідає його творчій манері правдивого зображення життя, а отже, й відтворення народного мовлення, не позбавленого старослов'янських елементів. Це і релігійні роздуми, звернення до Бога, промови священослужителів з вживанням окремих груп цієї лексики. Разом з тим його твори не позбавлені використання названих слів не тільки для відтворення буденного життя. Мові його творів властиві іронія, гумор, створені на основі використання старослов'янізмів. Найчастіше вони є елементами мовлення представників духівництва, чиновників, канцеляристів. Останні, щоб похизуватися своєю “вченістю” або щоб прикрити свої нечесні наміри й дії, навмисне говорять мовою, незрозумілою народові.

Мова творів зачинателів нової української літературної мови позначена не тільки широким залученням народнорозмовної лексики, але й відбиває традиційне використання слів попередніх епох, серед яких певне місце посідали старослов'янізми. Переконає в цьому уривок з твору “Перекоти-поле”: “Бо спершу Бог, як *отець* над дітьми, усе ждав, усе довго терпів – може, схаменеться, може, покине худо робить, відмолить свої *гріхи*, то й *прощеніє* получить; коли ж ні, що не тільки не перестав зла робити, не тільки не *кається* у прежніх *гріхах*, та ще далі, усе йде на гірше, від худого і йде на худше, тоді годі – повелить... і кошка стане свідетелем...” (Кв-Осн, с. 377).

Старослов'янські лексеми поряд з давньоруською лексикою у творах Г.Ф. Квітки-Основ'яненка стилістично виправдані. Викликає іронію, наприклад, мова писаря Пістряка: “Частопоминаємий *отець* ваш їх *возхищає* і у річці *топляше*. *Аще* кая *суть* відьма, та не погрязнеть на дно річне, *аще* і *камень* жерновий на виї

єя причеплють; *аще же непричасна єсть злу сему, абиє погрязнеть у воді. Повеліть, пане сотнику, чи топить їх?*” (Кв-Осн., с. 174).

Прикладом вживання старослов'янської мови може служити текст промови для конотопського сотника Забрюхи на випадок його сватання, складений дяком (повість “Конотопська відьма” Г.Ф. Квітки-Основ'яненка): “...несорозмірно суть чоловічеству *єдинопрєбиваніє* і в дому, і у господарстві. *Всякое диханіє* шанується у *двойстві*; *єдино* чоловікові на потребу – *пояти* жону і іміти чада. І аз *нижайший* возимох сію мисль і *неукротимое желаніє*” (Кв-Осн., с. 314). Від того читання Хорунженко навіть заснув, а потім, коли прокинувся, то поцікавився: що ж то було? “Залицяльник”, не розуміючи змісту прочитаного, щиро зізнався, що й сам не знає, що то є. Тут важливо, що текст складено дяком. Сарказм полягає в тому, що неосвічений Забрюха виступає у смішній ролі, вживаючи слова, частину з яких він, можливо, не розуміє. Коли Пістряк радить панові сотнику відчинити двері: “*Востягніть* лишень плямку... *отверзайте врата...*”, Забрюха у відповідь йому каже: “Але! *Отверзай* ти, коли знайдеш. Бач нема дверей” (Кв-Осн., с. 214). Старослов'янізми в такій побутовій ситуації зовсім недоречні, а тому ситуація видається справді комічною.

Використання старослов'янізмів з гумористичною метою простежуємо у П.П. Гулака-Артемівського, зокрема у байці “Батько й син”, у якій старослов'янські склади *тму*, *мну*, *здо*, *тло* означають у відповідному тексті “символи науки”:

*Ей, Хведьку, вчись! Ей, схаменись! –
Так панотець казав своїй дитині, –
Шануйсь, бо, далєбі колись*

Тму, мну, здо, тло – *спишу на спині* (Г-Арт., с. 46).

Вживання старослов'янських складів у побутовій ситуації та ще й поряд із просторічними розмовними виразами “спишу на спині”, “ей, схаменись” надає тексту комічного звучання. Подібні сполучення наявні також і в байці “Справжня добрість”:

*Послухай, Грицьку, мни! Чи це тобі втямки,
Як зійдуться, було до тебе парубки,
А ти, було, й звелиш граматку їм читати,
А сам почнеш було, псалтир перевернути,
Скрізь нишпорять – під **тмною, мною, здом**,
Під **азом** – **ангелом** або і в **ярмолої**.
Од палітурочки в часловці до другої.*

*І спинишся, було, аж на **октоїхом**...* (Г-Арт., с. 27).

У такому народному озвученні старослов'янізмів відбите своєрідне сприйняття мовцями книжної науки, окремими одиницям якої надавались ознаки розважливості. Внесок П.П. Гулака-Артемівського в становлення нової української літературної мови визначається не лише переведенням жанру байки на народнорозмовну основу, а й використанням у цьому плані старослов'янських елементів як художнього прийому.

За допомогою стилізованих під старослов'янізми слів із префіксом *пре-* Л.І. Глібов висміює жадобу до грошей у байці “Торбина”:

Вибріхує таке, що

*Неначе пані **превелика!**
Бо хороше червінчики бряжчать.
А торбинка спорожнілась –
Де в біса й слава тая ділась:
Без грошей торба – чорт зна що!
Велике діло, братці, гроші!
З грошима й дурні **прехороші!** (Гл., 1957, с. 79).*

Наведемо ще приклади, де переплітаються елементи з урочистим і гумористичним забарвленням, створюючи іронічно-гумористичний тон. Уживанням старослов'янських лексем *твар*, *пред* вимальовується характер персонажів. Пихатість, зокрема, як свідчить пряма мова, властива Лису з байки Л. Глібова “Вовк і Лисиця” і підтверджується означенням до Лиса “лукавий”:

*Лукавий Лис поважно докладає:
Великий государ!
Се **твар**
Пред королем своїм ликує,
Радіє і танцює...
Лев витріщивсь на старшину,
І закричав ще дужче: “Ну?!”
А той круть-верть, неначе у капкані:
Мовчить, **язик прильне к гортані** (Гл., с. 36–37).*

Як і його попередники, Л.І. Глібов дотримувався традиції вживання у художньому тексті старослов'янізмів, використовував їх для підкреслення індивідуальності героїв байок.

Урочистості оповіді П. Куліш досягає цитуванням церковнослов'янською молитви, чим підкреслюється момент каяття Кирила Тура після суду запорожців: “Смутно похилив голову, ніби й забув за товариша, да й почав собі читати напам'ять із Єремії (Петро, слухаючи, аж здивувався): “*Чрево моє, чрево моє болить мені, смущається душа моя, терзається серце моє. Не умолчу, яко глас труби услишала душа моя, вопль раті і біди. Доколі зріти імам бжащих, слищ глас трубний? Понесе вожді людей моїх синове буйнії суть і безумнії; мудрі суть, еже творити злая; блага же творити не познаша...*” (Куліш, с. 137).

З великою пошаною П. Куліш (“Чорна рада”) називає віру християнську *благочестивою*, вболіваючи за неї через уніатське засилля: “А тим часом католицькі пани з нашими перевертнями усилювались унію на Україні прищепити і не в одну церкву попом уніата, на огиду людям, поставили; віру *благочестиву* мужицькою вірою назвали, а оддаючи жидам у оренду села, не раз із селами й церкви їм на одкуп оддавали” (Куліш, с. 34). Благоговійне ставлення до віри й церкви поширювалося й на оточення церкви. Мальовнича краса рідної країни нерозривно пов'язувалася з її святими церквами: “Тут саме виїхали вони із-за гори. Перед ними так і заблищало, так і замиготіло, так і замережило церквами і хрестами, горами і будинками. Святий город сіяв, як той *Єрусалим*. Сонце ще не піднялось високо; так не те що церкви й хоромини, да й зелені сади, і все, що загляділо око в Києві, усе горіло, мов парча золототканая. Прочане перехрестились і *сотворили* молитву” (там само, с. 38).

На Божу допомогу сподіваються християни і в повсякденному житті і в виборюванні волі: “Ось нехай лиш Господь нам допоможе зложити докупи обидва береги Дніпрові, тоді ми позаводимо усюди *правії* суди, школи, академії, друкарні, підніmemo Україну вгору і *возвеселим* душі тих великих київських Ярославів і Мономахів” (там само, с. 51). Для видатного майстра слова старослов'янські лексеми в художньому зображенні цікаві не тільки як елемент, відомий звичайним мовлянам, а й як зразок для створення художнього засобу з дотриманням фонетичних ознак східнослов'янських мов. Так, надання повноголосому композиту морфологічних ознак повного дієприкметника зближує його із старослов'янізмами, що сприяє увиразненню урочистості епітета *золототканая*.

У п'єсі М.Л. Кропивницького “Глитай, або ж павук” зображено типовий образ представника духовенства, який постає перед нами в особі псаломщика Якова Михайловича Воздвиженського. Його вітання є зразковим засобом образотворення: “Воздвиженський. Зрю і преклоняюсь перед стоустою молвою, несущоюся із края в край, о *добронравном і благополучном житії* вашем, ібо і сам *нинє торжественно і громогласно реку: воістину* треба примір брать з кроткого і голубиного *житія* супругів – Кіндрата Антоновича і Лукерії Степанівни” (Кроп., с. 297). Як бачимо, М.Л. Кропивницький, зображуючи своїх героїв, вдається до такого засобу образотворення, як уживання старослов'янських лексем і форм, причому останніх частіше. Це є цілком виправданим явищем, оскільки слова, характерні для мови церкви, у побутовому мовленні звучать не зовсім природно, а тому несуть певне стилістичне навантаження.

У кінці п'єси “Глитай, або ж павук”, через запальний монолог Андрія Кугута, письменник показує загальний образ представників панівного класу, викриваючи їх підлість і ганебні дії, включаючи старослов'янські елементи для зображення селянського життя: “Люде добрі, *мир хрещений!*.. Дивіться, дивіться, як знущаються над нами ті, що *Святе Письмо* своїми очами бачать, ті, що *правдою* торгують і бога купують!.. Дивіться, у нього повна хата *образів та лампадок!*.. Церква – не хата! Він і Богу молиться по тричі на день, і поклони б'є, і цілу обідню вистоює навколішках!.. А ми, сліпий народ, як-небудь лоба перехрестимо, і в церкву не вчащаємо, через те і не вміємо так *праведно, по-божому* жить!..” (Кроп., с. 234–235).

У творах М.Л. Кропивницького має місце стилізація під мову Святого Письма: “*Блажен муж, іже іде на суд нечестивих*” (там само, с. 301) – перша фраза із Псалтиря, “Не пожелай жени *ближнього* твого, ні вола його, ні всякого скота...” (там само, с. 302) – дещо неточна цитата з книги Мойсея “Вихід” (Старий Завіт), “*І во гресі* роди мя мати моя...” (там само, с. 183) – цитата з 51-го псалма із Псалтиря (одна із книг Старого Завіту).

Стійке сполучення слів “праведна душа” є загальноновживаним, воно завжди несе в собі ознаки піднесеності, про що свідчить приклад з твору М.Л. Кропивницького: “Пошли ж вам, Боже, чого ваша *праведная* душа бажає!..” (там само, с. 212).

У повісті І.К. Карпенка-Карого “Мортин Боруля” багатий хазяїн звертається до наймита з такими словами: “Омелько! *Ірод! Суностат!*” (Карп-Кар., с. 97),

демонструючи зневажливе ставлення. Зображуючи Софію (драма “Безталанна”), зражену чоловіком з Варкою, яку вона вважала за подругу, письменник показує її біль, розчарування. У діалозі з суперницею героїня вживає старослов'янізми, які автор вкладає в її уста для передачі трагізму почуттів, протесту, заперечення ганебного ходу подій: “Іди, іди з очей моїх чарівниці, лукава! Не пали мене своїм поглядом єхидним – ти гірша *сатани*, ти мене з ума звела, ти одбила у мене чоловіка, ти причарувала його, а тепер ходиш сюди потішатися наді мною, живеш моїми муками, радієш моїм горем!” (там само, с. 118).

Не можна без сміху сприймати персонажа байки С.В. Руданського “Баба в церкві”: старенька ставить свічку і Святому Микиті, і чортові, а на те, що чорт – “то *вража сила*”, відповідає: “Не *судіте*, люди! Ніхто того не відає, Де по смерті буде... Чи у небі, чи у пеклі скажуть вікувати; Треба всюди, добрі люди, Приятелів мати” (Рудан., с. 48).

Для людей характерним було вживання старослов'янізмів у момент великої радості або, навпаки, великого горя. Невимовний біль батька, що втратив єдину дочку (“Наймичка”), автор передає, вживаючи при цьому старослов'янську лексему *праведний* як підсилюючий засіб показу емоційного стану героя: “Боже *праведний!*.. Люди добрі! Закопайте мене живого в землю, убийте мене камінням, дрючками, бо я не варт собаки! Знайте, всі знайте, що я цій дівчині батько, батько і душолюб – це я її втопив. Беріть мене, в'яжіть, плюйте на мене, ведіть на суд, – я розкажу там, який я грішник великий! ...не можу виплакати кривавими свого гріха! Муки, муки дайте мені! Тяжкої муки, щоб я спокутував свій гріх!” (Стар., с. 68).

Мова творів А.П. Свидницького, у яких він реалістично зображував соціальні вади суспільства з допомогою сатирично-гумористичних засобів, чимось схожа на мову сатиричних віршів Т.Г. Шевченка. Письменник вдається до введення Шевченкових варіантів до свого тексту. Знайшли застосування в ній і старослов'янізми. Так, у романі “Люборацькі” семінарист Антосьо Люборацький складає молитву такого змісту: “Господи *милосердний!* – каже, – вже поміг *еси* мені збути Робусинського, поможи ж іще збутись і семінарії! Доки житиму – дякуватиму! Ти любов *еси* і свобода, прости ж мене: зведи мене, нового Ізраїля, із цього нового Єгипту! Потопи цих фараонів в тих сльозах, батьківських та материнських – і не тайно серед ночі, а явно. Боже мій милостивий! Нащо ти держиш на світі оцих по закону *беззаконія* творящих?” (Свидин., 196). Подібним до Шевченкової манери є тут переносне вживання старослов'янізмів. Письменник використовує старослов'янські слова не в урочистому плані, як мало б бути в молитві, а в гумористичному: герой звертається до Бога, скаржачись на власну долю і долю йому подібних. Поєднанням несумісних логічно слів “по закону *беззаконія* творящих” автор досягає іронічно-викривального тону у характеристиці існуючого ладу “нових фараонів”.

У цьому ж творі, коли Масю – дочку о. Гервасія почали забирати на навчання, вона простій дівчині Ганні каже, що, напевно запаніє і не знає, яка вже повернеться: “Може з мене така яга вийде, що і пальці слугам повідрізую” (там само, с. 49). Ось які думки виникають в Ганні після цієї сповіді: “*Прокляті науки!* З такого янголяти вироблять чорта, що не відхреститися, не відмолишся. Пропаша людина! Бодай той

непрощений був, хто видумав таку нелюдяну науку!” (там само, с. 50). І в кінці твору її слова таки справдилися, коли паніматка з болем констатує лиховісне перевтілення доньки. Їй здається, що настали ті часи, які пророкував священик: “Добре, добре! Хай буде по-твоєму, – озветься мати. – Хай я дурна і нерозумна; а все-таки буду поносити татуня, бо покійні *правду* казали. От і це, кажуть, було, що в останні часи встане *дщер* на маму свою – або не так?” (там само, 201).

У дусі народної розповіді А.П. Свидницький використовує вигуки: “*Господи милосердний!*”, “*Боже!*”, проте вони не мають релігійного значення. Наприклад: “*Господи-господи! А тепер ось як буде! В людяного шинкаря і в корчмі краще*” (там само, с. 179). Або ще: “*Слава богу, що так сталось, – сказала мати, випровадивши зятя за ворота, – прейма синяки посходять на твоїм тілі*” (Там само, 195). “*Боже, боже – почала, – або його прийми з цього світу, або мені віку вкороти!*” (там само, 196). Ці слова в розмовно-побутовому мовленні часто використовуються як вигуки.

Для характеристики Онисі у повісті “Старосвітські батюшки і матушки” І.С. Нечуй-Левицький вкладає в уста ображеного студента Балабухи назви міфологем старослов'янського походження, які стають засобом образності: “Ой ви, *Єви!* Ой ви, спокусительки! Це не *Діана*, – це *фурія*, *аспід*, *василіск!* Чом же ти мені просто не сказала, що не підеш за мене?.. О *єхидна*, о мегера! О породіння *сатани!* Це не *Венера*, – це сам *сатана* в плахті” [Н.-Лев., I, с. 239]. Зовсім протилежні емоції викликає ця ж дівчина в Харитона, найменшого сина покійного панотця, якого громада вибрала собі за священика: “Він згадав, як ховали батька, як співали “вічну пам'ять”, а грішні думи все ворушились в його серці. А пишний вид в стрічках та в квітках все мрів перед ним навіть в легенькому *диму кадила*, в прозорому повітрі спорожнілого двора та садка... Це ж гріх!.. А той гріх в квітках та стрічках все манячив перед ним і неначе дражнив його *богобоящу душу*” [там само, с. 236]. І от якою постає перед нами Онися у розмові з матір'ю: “Та мене ж, мамо, *хвалити* бога, ніхто не об'їхав білим конем... але, мамо, сказати по щирій *правді*, моїх женихів хоч по сім за цибулю продавай на богуславському ярмарку, та й ніхто не купить... – Але і вередлива ж ти, – нема де *правди* діти. Балабуха чоловік вчений, займе *добру парафію*, буде *благодичним*, а може, і *протоєреєм*” [там само, с. 238]. Сполучення “*богобояща душа*”, “*хвалити бога*” відомі народові слова, без них немає мовлення героїв.

Невдоволення викликала і поведінка Олесі, дружини Балабухи: “Олеся вбралась у сукню, пішла до церкви й стала поперед усіх людей перед *іконостасом*, а не в *бабинці*, де ставали старі матушки з дочками. Громада загула. – Що це воно за пані! Прийшла простоволоса, неначе дівка. Чи надула спідниці, чи намостила обручів під сукню, що така товста; й не поважає громади, й господу зневажає: виперлась поперед усіх людей перед самі *царські врата*, мабуть, щоб *пін* на неї дивився, а вона на *попа!*” [там само, с. 291]. Усе це слова автора, який передає слова своїх героїв, тут є старослов'янські елементи, значить народ їх уживав.

Використанню старослов'янізмів як засобів створення урочистого стилю сприяв розвиток жанру молитви з середини ХІХ ст., до чого долучився й І.Я. Франко. Описуючи в поемі “Мойсей” молитовну атмосферу, письменник вірив у

створення високої духовної потуги самої молитви і силу духу того, хто молиться. При цьому простежується образне вживання небо – *небесная* стеля (*небесная* – стилізований старослов'янським) і релігійний християнський символ – трон Єгови. Поема “Мойсей” була лебединою піснею Франка-поета, бо в ній передано найбільшу трагедію героя, що відображав переживання самого автора:

*Піднімається сонце, пала
Вся **небесная** стеля,
І стоїть у молитві Мойсей
Нерухомий як скеля... (Фр., II, с. 394).*

Наведений матеріал є переконливим доказом того, що українські письменники XIX ст. широко використовували у своїх творах старослов'янським, вдаючись до прийому поєднання урочисто-піднесених старослов'янських елементів з народнорозмовною мовою для досягнення сатиричних, іронічних та гумористичних ефектів зображення. Образність старослов'янським виникла вже в живій народнорозмовній стихії, там же відбувався й розвиток значень старослов'янських лексем.

Виступаючи засобом урочистої емоційності, що посилюється, як уже було зазначено, добором синонімічних слів старослов'янського походження, старослов'янським служать водночас для створення позитивних характеристик (*благословенний, достойний, святиня* та інші). Їм притаманна особлива поетичність, стилістична виразність і піднесеність.

З метою створення пророчеств, урочисто-піднесених, пафосних творів використовувалася переважно лексика на позначення предметів і понять церковно-релігійного значення: *хрест, дух, мученик, багряниця, благовістити, воскреснути, Господь, верига* (ланцюг).

У період формування і становлення української літературної мови старослов'янським слова займають значне місце серед давньоруських лексем. Церковнослов'янська мова була народові незрозумілою, і письменники вживали її у своїх творах з метою показати недоречність залучення старослов'янським чиновниками, писарями, дяками, а також для створення знижувальних стилістичних характеристик та надання поетичним рядкам відтінків іронії, сатири, сарказму. Художня література відбиває багатогранність людського життя і тому в текстах простежується найрізноманітніше стилістичне забарвлення лексики. Для творів письменників XIX ст. було притаманне використання поетичної, народно-поетичної, високої, урочистої, книжної, архаїчної лексики, а також – широкий діапазон вживання старослов'янським саме зі стилістичною метою. Оскільки старослов'янська мова була мовою церковних відправ, її елементи асоціювали з божественним началом. Тому переважало вживання її з такою важливою стилістичною настановою, як надання урочисто-піднесеного тону.

Отже, можна зробити **висновок**, що у творах письменників XIX ст. старослов'янським вживалися переважно з такою стилістичною метою: індивідуалізація мови персонажів, створення урочисто-піднесеного звучання тексту, досягнення сатиричного, гумористичного та іронічного ефекту, стилізація мови

твору під мовний колорит епохи. Значна частина старослов'янізмів у творах українських письменників виконує нейтральну, номінативну функцію.

Основна роль старослов'янізмів у процесі формування сучасної української літературної мови виявляється через їхні функціональні характеристики у мові творів письменників XIX ст.

Література

1. Глібов Л. І. Вибрані твори / Л. І. Глібов. – К. : Держлітвидав, 1957. – 246 с.
2. Гребінка Є. П. Вибрані твори / Є. П. Гребінка. – К. : Дніпро, 1977. – 224 с.
3. Гулак-Артемівський П. П. Твори / П. П. Гулак-Артемівський. – К. : Дніпро, 1978. – 159 с.
4. Дорошенко С. І. Загальне мовознавство / С. І. Дорошенко. – К. : Центр навчальної літератури, 2006. – 283 с.
5. Єрмоленко С. Я. Нариси з української словесності (стилістика та культура мови) / С. Я. Єрмоленко. – К. : Довіра, 1999. – 431 с.
6. Жанри і стилі в історії української літературної мови / Німчук В. В., Русанівський В. М., Чепіга І. П. та ін. ; відп. ред. Єрмоленко С. Я. – К. : Наук. думка, 1989. – 288 с.
7. Карпенко-Карий І. К. Вибрані п'єси / І. К. Карпенко-Карий. – К. : Дніпро, 1976. – 519 с.
8. Квітка-Основ'яненко Г. Ф. Твори : в 6 т. / Г. Ф. Квітка-Основ'яненко. – К. : Держлітвидав, 1956. – Т. 2. – 497 с.
9. Мацько Л. І. Стилістика української мови / Мацько Л. І., Сидоренко О. М., Мацько О. М. – К. : Вища шк., 2005. – 462 с.
10. Свидницький А. П. Романи. Оповідання. Нариси / А. П. Свидницький. – К. : Дніпро, 1976. – 563 с.
11. Семиряк В. Д. Старослов'янська лексика крізь призму пізнавальної функції мови / В. Д. Семиряк // Вісник Запорізького національного університету : філологічні науки : зб. наук. ст. – Запоріжжя : ЗНУ, 2006. – № 2. – С. 228–230.

Анотація

У статті С.І. Корнієнко простежено стилістичні функції старослов'янізмів у художній літературі, що визначає їх функціональний статус в українській літературній мові періоду її формування та активного розвитку. Використання старослов'янських лексем у художньому тексті розглянуто як традиційний показник у розмовному мовленні персонажів, у художніх описах селянського побуту у творах різних жанрів на релігійні теми, під час характеристики образів служителів культури.

Ключові слова: старослов'янізми, семантичний розвиток лексики, переосмислення значення, стилістичні функції слів.

Аннотация

В статье С.И. Корниенко речь идет о том, что изучение стилистических функций старославянизмов в художественной литературе определяет их функциональный статус в украинском литературном языке периода его формирования и активного развития. Употребление старославянских лексем в художественном тексте рассматривается как показатель использования их в разговорной речи персонажей, в художественных описаниях крестьянского быта в произведениях различных жанров на религиозные темы, для характеристики служителей культа.

Ключевые слова: старославянизмы, семантическое развитие лексики, переосмысление значения, стилистические функции слов.

Summary

The article of Kornijenko having investigated the functioning of slavonicisms in the Ukrainian literary language of the 19 th century we can determine them as organic component of the word-stock of the Ukrainian language and important stylistic device realized by means of gradual changing of functional status of slavonicisms in the Ukrainian language in the period of its formation, single, dot inclusion of slavonicisms into the text of art work predominates over concentrated and phrasal. Stylistic marking of slavonicisms has been leveled in many cases, and their gradual transmission in the category of usual nominative means became obvious.

Keywords: slavonicisms, semantic development of the word-stock, re-comprehension of meaning, stylistic functions of words.

УДК 811.161.1'373.7:821.161.24–3.08

Томилина Г.Я.,

Манакина Н.М.,

кандидаты филологических наук,
Запорожский национальный университет

ФРАЗЕОЛОГИЧЕСКИЕ ИННОВАЦИИ И ИНДИВИДУАЛЬНО-АВТОРСКИЕ ПРЕОБРАЗОВАНИЯ УСТОЙЧИВЫХ ОБОРОТОВ В ЯЗЫКЕ ПРОЗЫ А.П. ЧЕХОВА

Наряду с узуальными А.П.Чехов в своих рассказах употребляет окказиональные фразеологизмы, которые новы, оригинальны и приобретают в контексте разнообразную коннотацию. Кроме того, в текстах чеховских рассказов наблюдается явление семантических трансформаций лексических и фразеологических единиц, которые выражают существенную информацию идейно-образного содержания. Отмеченные явления и составляют **предмет исследования** данной статьи.

Узуальный фразеологизм в современном русском литературном языке создается в соответствии с его нормами и характеризуется устойчивостью. Однако эта устойчивость в языке писателя выступает как относительный признак, потому что фразеологические единицы в нем могут подвергаться разнообразным трансформациям. Изучением этой проблемы занимались А.И. Молотков, Н.М. Шмелев, В.Н. Телия, А.И. Ефимов, Н.М. Шанский, Л.И. Плотникова, С.Г. Гаврин, А.М. Григораш, В.М. Мокиенко, А.П. Мордвилко и другие лингвисты.

Материалом анализа этой статьи послужили индивидуально-авторские или семантически преобразованные фразеологические единицы (ФЕ) преимущественно из ранних рассказов Чехова по типу: *Всё это **двуногое живьё** воспиталось в лакействе, объелось, огрубело, потеряло образ и подобие, одним словом* (Княгиня). По той же модели строится ФЕ ***интеллигентное бревно***, которая называет поручика Помоева в одноимённом рассказе автора и выступает в роли идеонима. Метафорический в своей основе фразеологизм также выражает отрицательную оценочность. Оценочную коннотацию содержит и ФЕ ***длиннополая аллилуя***, дающая профессиональную характеристику дьячка одним из персонажей: *Гляди, **длиннополая аллилуя** в митрополиты выскочит, чего доброго придется*